

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ У МІСЦЯХ ПРИМУСОВОГО ТРИМАННЯ

GUARANTEES OF ENSURING THE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGAL INTERESTS OF PERSONS IN PLACES OF FORCED DETENTION

Лозинський Ю.Р., к.ю.н.,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

Інститут права Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті на основі чинного законодавства та нормативних вимог Європейського Союзу розглянуто теоретичні та практичні аспекти забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях примусового тримання затриманих і взятих під варту осіб. Актуальність теми зумовлена необхідністю удосконалення законодавства з метою комплексного теоретичного обґрунтування підвищення ефективності реалізації прав і законних інтересів категорії осіб, яка досліджується. У ході дослідження застосовано методологію системного комплексного аналізу правових явищ із застосуванням факторного та еволюційного методів дослідження. Зазначено, що діяльність органів адміністрації місць примусового утримання осіб має публічно-правові цілі. Права, свободи та законні інтереси затриманих і взятих під варту осіб, адміністративно арештованих, та визначається Конституцією України, законами, постановами Кабінету Міністрів України та відомчими актами. Одним із напрямів діяльності адміністрації місць примусового утримання осіб є забезпечення реалізації прав даної категорії громадян і осіб без громадянства. Розглянуто особливості правової реалізації прав і законних інтересів осіб, які перебувають у місцях примусового утримання органами публічної адміністрації. Досліджено способи реалізації прав, свобод і законних інтересів затриманих і взятих під варту осіб та осіб які відбувають адміністративний арешт. Розкрито зміст правового регулювання, що включає правила внутрішнього розпорядку, порядок надання медичної та правової допомоги, забезпечення санітарних і гігієнічних норм утримання в установах системи МВС України. Указано на роль і значення нагляду та контролю у діяльності місць примусового тримання осіб як способу правового забезпечення реалізації прав затриманих і взятих під варту осіб. Подальша перспектива дослідження повинна охоплювати новітні правові способи реалізації прав затриманих і взятих під варту осіб у контексті європейської інтеграції України.

Ключові слова: ізолятор тимчасового тримання, затримані та взяті під варту, громадяни, особи без громадянства, правила внутрішнього розпорядку.

Based on the current legislation and regulatory requirements of the European Union, the article examines the theoretical and practical aspects of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of persons in places of forced detention of detainees and persons taken into custody. The topicality of the topic determined by the need to improve the legislation with the aim of comprehensive theoretical substantiation of increasing the effectiveness of the realization of the rights and legitimate interests of the category of persons under investigation. In the course of the study, the methodology of a systematic complex analysis of legal phenomena was applied using factorial and evolutionary methods of research. It noted that the activities of the administrative bodies of places of forced detention of persons have public and legal goals. The Constitution of Ukraine, laws, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine and departmental acts determine the rights, freedoms and legal interests of detained and arrested persons, administratively arrested. One of the activities of the administration of places of forced detention of persons is to ensure the realization of the rights of this category of citizens and stateless persons. Peculiarities of the legal implementation of the rights and legitimate interests of persons who are in places of forced detention by public administration bodies are considered. Ways of realizing the rights, freedoms and legitimate interests of persons detained and taken into custody and persons serving administrative arrest have been studied. The content of the legal regulation, which includes the rules of internal procedure, the procedure for providing medical and legal assistance, ensuring sanitary and hygienic standards of detention in the institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, disclosed. The role and importance of supervision and control in the activities of places of forced detention of persons as a way of legal assurance of the realization of the rights of detainees and persons taken into custody indicated. The further perspective of the research should cover the newest legal methods of realizing the rights of detained and detained persons in the context of the European integration of Ukraine.

Key words: detention center, detained and taken into custody, citizens, stateless persons, rules of internal procedure.

Стан справ у сфері забезпечення прав і свобод громадян одна соціально-гуманітарних характеристик держави. Не є винятком вирішення даного питання у місцях примусового тримання органів поліції. Дослідження теми зумовлено необхідністю вдосконалення заходів забезпечення на основі визначення факторів, що зумовлюють порушення, уточнення компетенції суб'єктів, які здійснюють контроль і нагляд за реалізацією громадянами своїх прав, свобод та законних інтересів. Ця необхідність посилюється у зв'язку з підвищенням ролі національних суб'єктів правозахисної діяльності щодо реалізації законодавства, що забезпечує здійснення особами у місцях примусового утримання прав, свобод і законних інтересів.

Необхідність наукового вивчення проблем, що виникають у процесі забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб у місцях примусового утримання поліції, потребує комплексного аналізу адміністративно-правового регулювання, розгляду сутності та змісту контрольно-наглядової та іншої діяльності спеціальних суб'єктів забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян з метою підвищення ефективності управління у досліджуваній сфері.

Теоретичні та практичні проблеми діяльності спеціальних установ поліції були предметом досліджен

авторів: С. С. Єсімова, І. В. Іванькова, С. К. Гречанюк, Т. Л. Кальченко, М. В. Коваліва Д. С. Лещенко, Р. В. Мукоїда, О. І. Остапенка, М. В. Співак, А. Ю. Чуйкова і інших. Для вдосконалення законодавства щодо правового регулювання гарантій забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях примусового тримання необхідний аналіз законодавства з цієї проблематики.

Мета статті – дослідження гарантій забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях примусового тримання.

Питання реального забезпечення прав, свобод і законних інтересів закладено у Конституції України. Аналіз чинного законодавства у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях примусового тримання дозволяє констатувати, що його можна класифікувати на групи: Конституція України [1]; закони, які поширюються на досліджувану категорію осіб; галузеве законодавство, що регламентує особливості правового становища осіб у контексті виду місця примусового тримання.

До законів загального характеру слід віднести закон «Про звернення громадян», що встановлює порядок розгляду звернень громадян [2]. Закон закріплює права громадян під час розгляду звернення, обов'язковість прийняття

звернення до розгляду, порядок розгляду окремих звернень, строки розгляду звернення за невиконання даних обов'язків передбачається відповідальність.

До цієї групи можна віднести закон «Про Національну поліцію» [3]. У законі містяться норми, що визначають призначення поліції, правове становище поліцейських незалежно від місця та характеру служби, виду місця примусового тримання громадян.

У законодавстві, що регламентує діяльність місць примусового тримання, мають місце окремі статті, які містять норми, що гарантують можливості реалізації прав, свобод і законних інтересів осіб, які там перебувають. Низка законодавчих норм конкретизує дії адміністрації місць примусового тримання з матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення. Це виражається: у створенні умов, що відповідають вимогам гігієни, санітарії, пожежної безпеки; у наданні індивідуального спального місця та безкоштовній видачі постільних речей; у встановленні санітарної площі в камері на одну особу; обов'язкової невідкладної медичної допомоги у разі отримання тілесних ушкоджень, при погіршенні стану здоров'я.

Законодавчі встановлення, задля реалізації особами, які перебувають у місцях примусового тримання, прав, знаходять пролонгацію у нормативно-правових актах. Одним із таких актів є Правила внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України [4].

Арештовані піддаються особистому оглядові й тримаються під вартою, як вказано у стаття 327 «Порядок відбування адміністративного арешту» Кодексу України про адміністративні правопорушення, в місцях, що їх визначають органи Національної поліції [5, с. 522]. Частина 3 статті 327 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначає, що відбування адміністративного арешту провадиться за правилами, встановленими законами України.

Відповідні норми мають місце у проекті закону «Про правила відбування адміністративного арешту» де закріплено таке встановлення, як забезпечення можливості отримання юридичної допомоги особами, які зазнали адміністративного арешту [6]. Проект закону визначає порядок надання відповідей на письмові звернення: вони передаються особам, які перебувають під арештом, під розписку, відповіді на письмові звернення на адресу адміністрації місця відбування адміністративного арешту даються протягом двох діб. Відповіді на ці звернення оголошуються протягом доби, а у разі отримання додаткової перевірки – протягом двох діб.

У плані належного медичного забезпечення інформацію про захворювання арештованого, отримання травми, що перешкоджають відбуванню арешту, або у разі смерті, адміністрація місця утримання негайно доводить до прокурора. На забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів заарештованих спрямовані норми, що встановлюють обов'язки адміністрації та працівників місця відбування адміністративного арешту.

Більш детально питання забезпечення прав, свобод і законних інтересів, адміністративно заарештованих, регламентуються у відомчих нормативно-правових актах.

Правила внутрішнього розпорядку місць примусового тримання встановлюють: умови проведення прогулянки; порядок відправлення релігійних обрядів; порядок спрямування звернень, зокрема до Європейського Суду з прав людини; порядок миття в душі та зміни постільної білизни.

За наявності скарг на погане самопочуття на прохання затриманої або взятої від варту особи, за наявності тілесних ушкоджень черговий зобов'язаний викликати медичного працівника. За наявності приводів для виклику швидкої медичної допомоги, передбачених у Порядку надання первинної медичної допомоги, невідкладно викликається бригада швидкої медичної допомоги [7].

Особи, які перебувають в ізоляторах тимчасового тримання щодо відбування адміністративного арешту, мають можливість контролювати реалізацію прав. Це здійснюється шляхом розміщення на інформаційному стенді відповідної інформації. Вони регламентують порядок та підстави розміщення осіб у спеціальні приміщення, передбачають роздільне утримання певних категорій затриманих і взятих під варту осіб.

Можливість реалізації прав, свобод і законних інтересів неповнолітніми за умов перебування у місцях примусового тримання закладено у Положенні про приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції України [8].

Особливе місце у системі гарантій забезпечення прав, свобод і законних інтересів займає правове просвітництво та правове інформування. Правова безграмотність осіб, які перебувають у місцях примусового тримання, чинник, що створює умови порушення прав, свобод і законних інтересів. Цією обставиною пояснюється подання скарг, які здебільшого не підтверджуються.

Однією з форм правової освіти та правового інформування є надання правової допомоги особам, які перебувають у місцях примусового тримання. Базисною нормою є конституційна норма, яка гарантує право на отримання кваліфікованої юридичної допомоги. Дане законодавче встановлення знайшло продовження у галузевих та відомчих нормативно-правових актах.

Одним із значних засобів правової освіти цієї категорії осіб є надання безкоштовної юридичної допомоги. Йдеться про ту частину населення, яка через об'єктивні обставини не має можливості отримати допомогу платно: інваліди, неповнолітні тощо [9, с. 124].

Однією з значимих тем для закладів примусового утримання є питання залучення осіб, які утримуються, до праці. Міжнародні норми забороняють примусову та обов'язкову працю. Виняток становить робота осіб на підставі вироку суду щодо осіб, які перебувають в установах кримінально-виконавчої системи. Особи, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання такими не є. Стосовно даного контингенту осіб можна говорити про залучення до праці на добровільній основі. Це питання має бути врегульовано щодо інших видів місць примусового тримання, що перебувають у системі МВС України.

Зіставлення правового становища затриманих і взятих під варту осіб та адміністративно заарештованих дозволяє виявити загальне та особливе. Ідентичними є: право на отримання інформації про правове становище; право на особисту безпеку; право на побачення з родичами та іншими особами; звернення, зокрема до суду; право на отримання безкоштовного харчування, матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення; право на користування власним постільним приладдям, іншими речами та предметами; право користуватися виданнями періодичного друку та літературою; право займатися самоосвітою; право на ввічливе звернення.

Характерними правами для осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання, є: право на листування та користування письмовим приладдям; право на отримання посылки та передачі; право на участь у цивільно-правових угодах; право на підвищені норми харчування окремих категорій.

Особливими правами осіб у місцях відбування адміністративного арешту є: декларація про отримання юридичної допомоги; можливість розпоряджатися власними коштами; право на компенсацію за порушення умов тримання під вартою.

Вивчення умов перебування осіб у місцях примусового тримання дозволило виявити проблемне питання щодо доступного середовища для інвалідів та інших мало мобільних категорій громадян. У зазначених місцях, відсутні пандуси, пристосування у місцях загального

користування. У матеріалах перевірок за результатами відомчих перевірок, висновків представників Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України, громадських наглядових комісій ці обставини не відображені. Окремі норми необґрунтовано допускають адміністративний розсуд за її реалізації [10, с. 186; 11; 12].

Низька якість правового регулювання та складність чинного нормативного матеріалу змушує посадову особу діяти самостійно. Це підтверджується правозастосовною практикою утримання затриманих і взятих під варту осіб, адміністративно арештованих у місцях примусового тримання, у тому числі у пунктах тимчасового перебування іноземців Державної міграційної служби України [13].

Окремі законодавчі норми вносять декларативний характер та потребують іншого нормативно-правового підкріплення. Аналіз законодавства та інших нормативно-правових актів, що регламентують виконання тримання під вартою дозволяють зробити висновки.

Забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях примусового тримання забезпечується системою конституційних норм, законів, інших нормативно-правових актів, що регламентують умови та порядок перебування; законодавчих норм, що гарантують реалізацію прав, свобод і законних інтересів, спеціальних суб'єктів захисту у досліджуваній сфері, що свідчать про наявність цілісної системи, яка гарантує захист прав, свобод і законних інтересів осіб у місцях примусового утримання системи МВС України. Йдеться, зокрема, про закон «Про попереднє ув'язнення», який передбачає матеріально-побутові умови у цих установах для вагітних жінок, жінок, які мають при собі малолітніх дітей, неповнолітніх. Ні на законодавчому, ні на іншому нормативно-правовому рівні не наведено поняття таких умов, не розкрито зміст.

Галузеві закони містять норми відсилання, що зачіпають права та законні інтереси осіб у місцях примусового тримання, реалізація яких залежить від суддівського розсуду або розсуду посадових осіб адміністрації місць примусового тримання. Наприклад, роздільне приміщення курців від некурців передбачається за наявності можливості.

В законах відсутні норми, що встановлюють права, обов'язки, законні інтереси осіб, які перебувають у місцях примусового тримання, посадових осіб адміністрації, форми контролю та нагляду за забезпеченням прав, свобод і законних інтересів громадян.

Наведене свідчать про необхідність удосконалення правового регулювання умов та порядку виконання заходів, пов'язаних із примусовою ізоляцією осіб. Основним напрямом вдосконалення може бути кодифікація законодавства у цій сфері.

Значна кількість заходів обмеження свободи, подібності та відмінності дозволяють виділити норми, які є загальними, та норми, характерні для окремих заходів. У законодавстві мають бути включені норми, які від-

сутні у чинних законах. До загальних норм можна віднести: засоби адміністративно-правового впливу; основи правового становища осіб у місцях примусового тримання; основні права та обов'язки осіб, які перебувають у місцях примусового тримання; законні інтереси; установи, що виконують рішення пов'язані із примусовою ізоляцією від суспільства; контроль органів державної влади, судовий контроль, відомчий контроль, громадський контроль, прокурорський нагляд за забезпеченням прав, свобод і законних інтересів громадян у місцях несвободи; перелік осіб, які мають право на відвідування місць примусового тримання.

Особливі норми пропонованого законодавства повинні визначати: порядок перебування; роздільне розміщення громадян; умови відбування адміністративного покарання щодо адміністративного арешту; технічні засоби нагляду та контролю [14]; оперативно-розшукову діяльність; заходи безпеки та підстави застосування; придбання продуктів харчування та предметів першої необхідності; побачення; одержання передач; листування та телефонні розмови; прогулянки; придбання та зберігання літератури та письмового приладдя; матеріально-побутове забезпечення; особливості матеріально-побутового забезпечення вагітних жінок, матерів, які годують, жінок, які мають малолітніх дітей; медико-санітарне забезпечення; залучення до праці; основні форми та методи превентивної роботи [15]; заходи заохочення; міри стягнення; порядок застосування заходів заохочення та стягнення; умови утримання у карцері; посадові особи, які вживають заходів заохочення, стягнення.

Висновки. Оптимізація законодавства, що регламентує тримання під вартою затриманих та взятих під варту осіб, осіб підданих адміністративному арешту, можлива у формі кодифікованого законодавчого акту. Таким актом міг бути закон про виконання заходів, що передбачають утримання громадян у місцях примусового утримання поліції. Цей закон повинен складатися з двох частин загальної і особливої. У плані реального здійснення особами, які перебувають у зазначених місцях, прав, свобод і законних інтересів визначальним є механізм реалізації.

До змісту гарантій, поряд із створенням відповідних умов, спеціальних засобів, що забезпечують реалізацію прав і свобод, слід включати діяльність державних органів, судів, громадських організацій, щодо контролю виконання обов'язків посадовими особами у досліджуваній сфері. останнє проявляється у місцях примусового утримання МВС України, про що свідчать факти порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, які в них перебувають. При такому розумінні гарантій можливе скорочення меж законодавчих встановлень щодо обмежень прав у досліджуваній сфері та фактичне створення умов для реального здійснення прав, свобод і законних інтересів затриманих, взятих під варту осіб, адміністративно арештованих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-vr#Text>
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/393/96-BP>
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 02.12.2008 р. № 638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09#Text>
5. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Гулак Л. С. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
6. Проект закону від 27.08.2020 р. № 3047а «Про правила відбування адміністративного арешту». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI03005A>
7. Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги: Наказ МОЗ України від 19.03.2018 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#Text>
8. Про організацію діяльності приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України: Наказ МВС України від 03.07.2017 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0926-17#TextL>
9. Ковалів М. В., Сопільник Л. І., Сопільник Р. Л., Єсімов С. С. Організація державної системи надання безоплатної правової допомоги. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія: Право.* 2020. № 26. С. 122-127.
10. Співак М. В. Правила відбування адміністративного арешту: аналіз пропозицій до сучасного законодавства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2021. Випуск 1 (49). С. 182-187.

11. Результати моніторингового візиту до Ізолятора тимчасового тримання №1 ГУНП в Черкаській області 28.01.2022. URL. https://ombudsman.gov.ua/news_details/rezultati-monitoringovogo-vizitu-do-izolyatora-timchasovogo-trimannya-1-gunp-v-cherkaskij-oblasti
12. Результати повторного моніторингового візиту до ізолятора тимчасового тримання №5 ГУНП у Львівській області 28.01.2022. URL. https://ombudsman.gov.ua/news_details/rezultati-povtornogo-monitoringovogo-vizitu-do-izolyatora-timchasovogo-trimannya-5-gunp-u-lvivskij-oblasti
13. Про затвердження Інструкції про порядок утримання іноземців та осіб без громадянства в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні: Наказ МВС України від 29.02.2016 р. № 141. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0748-16#Text>
14. Мукоїда Р. В. Система custody records як дієвий механізм забезпечення прав людини в ізоляторах тимчасового тримання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 243-246.
15. Єсімов С. С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40-47.